

RECENSIE

Maurits J. Sinninghe Damsté,

Questions in Luke 1:5–2:52: Their Function in the Communication between the Text-Internal Author and the Text-Internal Reader (PhD thesis, Tilburg University, 15 May 2024).

ISBN 9789403738123. 409 pag.

Maurits J. Sinninghe Damsté, priester in het bisdom Groningen-Leeuwarden, promoveerde op woensdag 15 mei 2024 aan Tilburg University, met prof. dr. Bart Koet en prof. dr. Archibald van Wieringen als zijn promotores. Zijn kernvraag: Hoe worden in Lucas 1,5–2,52 vragen gebruikt door de tekst-interne auteur om zijn boodschap aan de tekst-interne lezer te communiceren? (20).

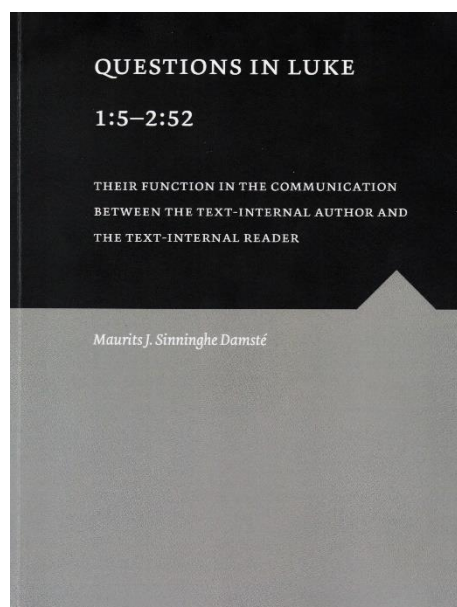
Het is vooral op het eerste deel van de vraag ‘Hoe worden in Lucas 1,5–2,52 vragen gebruikt door de tekst-interne auteur?’ dat een – overigens weinig verrassend – antwoord komt (333-334): de vragen zorgen ervoor dat eerdere informatie die niet direct helder is, nader verklaard wordt en dienen zo als motor voor het vervolg (zie 333-334.346).

Een antwoord op het tweede deel van de vraag (‘om zijn boodschap aan de tekst-interne lezer te communiceren’) vond ik niet. Daarvoor zou je ook moeten formuleren wat het kerugma is dat gecommuniceerd wil worden (334). Dat aspect is opvallenderwijs buiten beschouwing gelaten. Dat maakt een compleet antwoord op de onderzoeksvraag dan ook niet mogelijk.

Een tweede punt: SD formuleert wel zijn kernvraag, maar wat is eigenlijk het probleem op basis waarvan onderzoek naar de vragen in Lucas 1,5–2,52 verricht moet worden?

Het proefschrift bevat zeven hoofdstukken. In hoofdstuk 1 (16-43) staat de onderzoeksvraag centraal, met drie subvragen: (a) Wat is de syntactische structuur? (b) Welke vragen bevat Lucas 1,5–2,52? Wie zijn de participanten die betrokken zijn bij deze vragen, en op welke wijze zijn ze betrokken?

SD benadert de onderzoekstekst (Lucas 1,5–2,52) op twee manieren: eerst met een syntactische analyse, inclusief de afbakening van het geheel en van de delen, en daarna met een communicatie-analyse, met focus op de vragen. In de rest van het hoofdstuk neemt vooral het communicatiemodel een grote plaats in. Zoals uit de titel van het proefschrift blijkt, draait het bij SD om de communicatie tussen de tekst-interne auteur en de tekst-interne lezer. Dat een tekst een interne lezer bevat die tot hetzelfde in staat als een tekst-externe lezer, doet merkwaardig aan. De relevantie van dit onderscheid tussen tekstinterne en tekstexterne lezer toont SD niet aan. Van de tekst-interne auteur en de tekst-interne lezer vernemen we dat ze ‘textual constructs’ (35). Constructen waarvan? Die vraag beantwoordt SD niet. Dat het constructen van de tekst zijn houd ik noch voor aantoonbaar, noch voor logisch. Dat een tekst al een lezer bevat, is merkwaardig te noemen. Een lezer bevindt zich altijd buiten de tekst. Anders kan hij de tekst niet tot zich nemen. Ze zijn dus ‘constructs’ van de onderzoeker. Maar waarom zou deze hen construeren? Dat deze constructen geen wezenlijk belang hebben, wordt duidelijk, wanneer de lezer in de tekst ‘TIA’ en ‘TIR’ steeds vervangt door ‘TEA’ en ‘TER’. Dat levert geen wezenlijke verandering op. De idee dat Theophilus wellicht de TIR genoemd zou

kunnen worden, bespreekt SD niet. Hij functioneert echter niet als lezer van de tekst, maar als geadresseerde van de tekst.

SD spreekt over drie communicatieniveau's: (a) de eerste bevindt zich tussen de verhaalpersonages; (b) de tweede tussen de tekstinterne auteur ('TIA') en de tekstinterne lezer ('TIR'); (c) de derde tussen de tekstexterne auteur ('TER') en de tekstexterne lezer ('TER') (33-38). De eerste twee communicatieniveau's worden wel besproken, de derde echter niet. SD maakt niet duidelijk waarom dit derde niveau onbesproken blijft, terwijl hij als exegeet toch onder de TER valt.

Wat ik in dit methodische eerste hoofdstuk miste, was een bredere beschouwing over vragen en hun functie in de communicatie. Zoals ik ook een beschouwing miste over de stand van zaken (de status quaestionis) in het onderzoek met betrekking tot vragen (in het Lucasevangelie). Douglas Esters schreef daar in het algemeen behartigenswaardige zaken over, maar ook andere uitleggers (P. Elbert; D. Thomson Prince; C.G. Müller, B.J. Koet¹) hebben daar onderzoek naar verricht. De laatstgenoemden vier hebben zich specifiek beziggehouden met vragen in het Lucasevangelie. Ik had ook graag een antwoord gezien op de vraag waarom je specifiek onderzoek zou verrichten naar de vragen in Lucas 1,5–2,52. Hoe belangrijk zijn vragen in dit tekstgedeelte?

In hoofdstuk 2 lopen twee zaken door elkaar heen. Het hoofdstuk bevat aan de ene kant een analyse van de afbakening zowel van de 'main text unit' (1,5–2,52), als van de verschillende onderdelen, en bestaat aan de andere kant uit een syntactische analyse van de *negen* onderdelen. Methodisch was het juister geweest, wanneer er twee aparte hoofdstukken van waren gemaakt: (a) afbakening en (b) syntaxis.

Op pagina 109 geeft SD in een schema zijn visie op de opbouw van 1,5–2,52 weer. Hij schetst daarin een drieluik, met een extra paneel aan het slot. Mij is niet duidelijk waarom hij niet van een vierluik spreekt. Het eerste en het tweede paneel bevatten elk drie onderdelen (1,5-25; 1,57-79; 1,80 en 1,26-38; 2,1-39; 2,40), het derde paneel bestaat uit een onderdeel (1,39-56), net als het vierde paneel (2,41-52). Hier komt hij echter tot *acht* onderdelen. Deze visie dekt echter niet zijn eerdere, uitgebreide bespreking van de afbakening van de negen onderdelen. Want dan schetst hij een tweeluik (1,5-80 en 2,1-40), met aan het slot een extra paneel (2,41-52). Beide hoofdluiken beginnen met '(En het geschiedde) in die dagen' (1,5;2,1). Het ene luik bestaat uit vier onderdelen: 1,5-15; 1,26-56; 1,57-79; 1,80. Het andere luik bestaat uit de volgende vier onderdelen: 2,1-5; 2,6-21; 2,22-39; 2,40. En dan nog 2,41-52.

Wat SD in het schema het derde paneel noemt, maakt in zijn bespreking echter onderdeel uit van 1,26-56. In zijn schema maakt 2,22-39 onderdeel uit van C' 2,1-39, in zijn bespreking is 2,22-39 een zelfstandig onderdeel.

Het schema op pagina 109 maakt de parallellie goed zichtbaar. In zijn bespreking wordt over dat toch belangrijk Lucaanse stijlverschijnsel van het parallellisme echter niet gesproken, noch ook over de wijze het parallellisme in de communicatie tussen tekst en lezer functioneert.

SD geeft aan dat καὶ ἐγένετο een belangrijk macro-syntactisch signaal is om teksteenheden van elkaar af te grenzen. Aan de juistheid daarvan doet hij tekort. Het functioneert namelijk alleen met een tijdsbepaling als een belangrijk macro-syntactisch signaal voor het afbakenen van teksteenheden. Een tweede punt dat hier opgemerkt moet worden, is dat SD geen syntactisch onderscheid maakt in het voorkomen van καὶ ἐγένετο in 1,5-2,52. Het syntactisch gebruik in 1,5 is toch anders dan in 2,1 en weer anders in 2,42. Daarbij komt dat SD ook erg selectief is in zijn gebruik van καὶ ἐγένετο om teksteenheden af te grenzen. Diverse

¹ P. Elbert, 'An Observation on Luke's Composition and Narrative Style of Questions', *CBQ* 66 (2003), 98-104; C.G. Müller, 'Leserorientierte Fragen im Erzählwerk des Lukas', *ThGl* 93 (2003), 28-47; D. Thompson Prince, "'Why Do You Seek the Living among the Dead?'" Rhetorical Questions in the Lukan Resurrection Narrative', *JBL* 135 (2016), 123-139; B.J. Koet, 'Van vragen word je wijs: Over vragen in het Lucasevangelie, in: A.L.H.M van Wieringen & B.J. Koet (red.), *Vragen staat vrij: Over vragen stellen in oude en nieuwe wijsheidstradities*, Heeswijk 2020, 57-75; B.J. Koet, 'Counterquestions in the Gospel of Luke: An Assessment', in: B.J. Koet & A.L.H.M. van Wieringen (eds), *Asking Questions in Biblical Texts* (CBET, 114), Leuven 2022, 209-227.

tekstplaatsen worden zelfs niet eens genoemd: 1,8.23.41.59; 2,15.46. SD had dan ook eerst alle tekstplaatsen moeten noemen waar καὶ ἐγένετο + tijdsbepaling voorkomt, om vervolgens op syntactische gronden te bepalen waar de hoofdcures liggen. Nu gebeurt dat op meer en andere gronden dan syntactische alleen. Op basis van alle tekstplaatsen van καὶ ἐγένετο met een tijdsbepaling zou SD tot een andere indeling moeten komen.

SD hanteert daarnaast nog een ander criterium, en wel een wijziging in tijd. Op basis daarvan kan weer een andere indeling gemaakt worden. Dan moet in elk geval ook een onderscheid gemaakt worden tussen 1,5-23 en 1,24-25, als ook tussen 2,1-20 en 2,21. Kortom, SD gaat nogal selectief en niet strikt methodisch met de tekstgegevens om. En dat verbaast me, omdat SD zich voor de indeling alleen wil laten bepalen door syntactische gegevens.

Om een goed voorstel voor de indeling van de teksteinheden te doen, zal echter ook naar meer tekstgegevens gekeken moeten worden dan syntactische alleen. Het schema op pagina 109 laat zien dat SD ook meer gegevens dan strikt syntactische gebruikt, zonder zich daar overigens voor te verantwoorden. Hier wordt ook zichtbaar dat een lezer op basis van andere tekstgegevens ook tot een andere indeling komt. De parallellelie tussen Johannes en Jezus wordt op deze manier al veel meer zichtbaar. Een laatste kritiekpunt betreft het feit dat SD niet in discussie treedt met uitleggers die andere indelingsvoorstellen gedaan hebben.

Laat ik met een vraag met betrekking tot dit punt eindigen. Welke noodzakelijkheid zit achter deze stap van het afbakenen van de verschillende teksteinheden voor het onderzoek naar ‘vragen in Lucas 1,5–2,52’? Nu is mij dat niet erg duidelijk. SD had het onderzoek naar de afbakening kunnen gebruiken om te zien op welke plaats de vragen precies gesteld worden. Mijn conclusie: de vragen worden steeds gesteld (1,18; 1,34; 1,43; 1,66; 2,48) in reactie op wat voordien gezegd of gebeurd is (1,8-17; 1,26-33; 1,39-41; 1,57-64; 2,46-47). En brengen zo een tweede ronde op gang (1,19-20; 1,35-27; 1,46-55; 1,67-79; 2,49-51). Wat opvalt, is dat in het rechterluik van het tweeluik, het verhaal van de geboorte, naamgeving, besnijdenis en presentatie van Jezus in de tempel geen enkele vraag voorkomt. Dat gebeurt pas weer in het ‘extra paneel’ van 2,41-52.

SD geeft op pagina 37 aan de methodische drieslag: syntax, semantiek en pragmatiek, te kennen. De pragmatiek lijkt in dit proefschrift vervangen te worden door de communicatie-analyse. Maar waarom na de syntactische analyse niet ook een semantische analyse van de tekst volgt, wordt niet verantwoord. Het proefschrift had sterk aan waarde kunnen winnen, wanneer hij de tekst ook aan een semantische analyse had onderworpen.

In hoofdstuk 3 beschrijft SD vijf typen vragen: directe en indirecte vragen, directe indirecte ja-nee vragen en impliciete vragen. Hij noteert in Lucas 1,5–2,52 zes directe open (1,18.34.43.66; 2,48.49), twee indirecte open vragen (1,29.62), twee impliciete ja/nee-vragen (1,60.63) en twee impliciete vragen (2,46.47) (128).

In hoofdstuk 3 (112-131) beschrijft SD vijf typen vragen: directe en indirecte vragen, directe indirecte ja-nee vragen en impliciete vragen. Hij noteert in Lucas 1,5–2,52 zes directe open (1,18.34.43.66; 2,48.49), twee indirecte open vragen (1,29.62), twee impliciete ja-nee-vragen (1,60.63) en twee impliciete vragen (2,46.47) (128).

De hoofdstukken 4 (132-179) en 5 (180-261) bestaan uit communicatie-analyses van de vragen in het gedeelte over Zacharias (1,18.60.62.63.66) en in het gedeelte over Maria en Elisabet (1,29.34.43). De vragen in Lucas 2,41-52 komen in een zesde hoofdstuk (262-309) aan de orde. Er valt een goede reden te noemen om 2,41-52 als een zelfstandig onderdeel te zien: het verschil in tijd van twaalf jaar in verhouding tot 2,1-39, in mijn eigen onderzoek van deze passage heb ik laten zien dat er toch ook veel voor valt te zeggen om 2,40-52 te beschouwen als een driedelig verhaal – summarium (2,40) – scène (2,41-51) en summarium (2,52) – waarin Lucas zijn lezers de groei van Jezus laat zien.² Jezus’ groei krijgt bij Lucas een veel grotere plaats dan die van Johannes. Bij Jezus gaat het vooral om groei in wijsheid (2,40.47.52).

² Zie Hoofdstuk 3 ‘Onbegrip over Jezus’ eerste woorden: Lucas 2,40-52’, in: *Het Lucasevangelie onder de loep: Opbouw, stijl en theologie*, Middelburg 2018, 50-59; Chapter 6 ‘The Meaning of ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς μου in Luke

SD's bespreking van de vragen in de hoofdstukken 4,5 en 6 is zeer uitgebreid, maar wat de stroom aan gegevens nu precies oplevert aan verheldering van de tekst, vermag ik toch niet goed te zien.

Uitgebreid wordt ook de raadselachtige tweede vraag/statement besproken (2,49), door SD vertaald als 'You had, had you not known that at my father's it is necessary that I be?' De vertaling is niet minder raadselachtig dan de Griekse tekst; ἐν τοῖς vertaalt SD in eerste instantie wel als 'among those' (296), maar die vertaling laat hij nadien weer los door te suggereren dat er dan wel 'at my fathers' mag staan, maar dat de lezer 'at my father's house' moet lezen. Waarom er voor een zo ingewikkelde formulering wordt gekozen als Lucas ook heel simpel had kunnen zeggen: ἐν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου (zie Luc. 19,5) maakt SD niet duidelijk. Wat ik methodisch niet juist vind, is dat hij de verschillende visies die er zijn met betrekking tot dit vers, niet op een rij zet, om op basis daarvan tot een verantwoorde keuze te komen. Nu beweert hij veel te makkelijk dat de TIR het opvat (302) zoals SD het opvat, waar hij eerder had gezegd 'it is not clear what τοῖς is referring to'. De TER, respectievelijk de exegeet moet dan met een verantwoord voorstel komen. Het laat opnieuw zien dat de TIR een verkapte TER Sinnighe Damsté lijkt te zijn. In mijn onderzoek heb ik goede redenen aangegeven om een verband te leggen met ἐν τοῖς (συγγενεῦσιν καὶ τοῖς γνωστοῖς) in 2,44 (zie noot 2).

Deze indeling van de hoofdstukken 4-6 lijkt gebaseerd op de tweedeling (1,5-80 en 2,1-40) met 2,41-52 als extra paneel, maar doet weer geen recht aan het schema op pagina 109, waarin de ontmoeting tussen Maria en Elisabet een zelfstandig paneel vormt.

In hoofdstuk 7 formuleert SD zijn conclusies om helemaal aan het slot met algemene conclusies te komen (zie wat ik daarover aan het begin van deze recensie zei) en een suggestie te doen voor verder onderzoek. Die suggestie ontbrak overigens.

Het proefschrift besluit met een Engelse en een Nederlandse samenvatting, een bibliografie en een appendix met een syntactische analyse van Lucas 1,5–2,52 op het niveau van de zinnen. Ik had voorafgaand graag een verantwoording gelezen welke criteria er zijn gebruikt voor een volgend inspringingsniveau; ik telde op pag. 389 zelfs achttien inspringingen! Dat lijkt me niet alleen onnodig, maar syntactisch ook onjuist.

Mijn slotconclusie. Het onderzoek dat SD nu uitgevoerd, had beslist aan waarde gewonnen, als niet de vragen sec waren behandeld, maar als ze waren onderzocht binnen het geheel van de tekst. Liever dan een communicatie-analyse had ik gezien dat SD aan *close reading* had gedaan: een methode die tot een diepgaander inzicht in de tekst leidt. Veel nieuwe inzichten met betrekking tot 'Questions in Luke 1,5–2,52' heeft dit proefschrift mij, eerlijk gezegd, niet gebracht. Wat SD ten slotte veronderstelt, is een lezer met buitengewoon scherpe ogen, want de letterpuntgrootte van de noten is wel erg klein.

Nico Riemersma

2,49: The Conclusion of the Overture (2,40-52), in: *The Gospel of Luke as Masterpiece: Structure, Genre and way of Telling* (TThS, 10), Münster 2023, 95-105.